

УДК 330.34

СТАЛИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЧИННИКИ¹**Ключко В.Г., аспірантка***Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

В статті охарактеризовано сутність глобалізації як суспільно-політичного феномену, визначено її позитивні та негативні наслідки. Проведено аналіз підходів до визначення сутності поняття «національна економіка», охарактеризовано її основні цілі та завдання. Розглянуто основні характеристики сталого розвитку, надано визначення терміну «сталий розвиток національної економіки», обґрунтовано значимість реалізації концепції сталого розвитку саме на національному рівні, визначено основні чинники сталого розвитку національної економіки.

Ключові слова: глобалізація, економічне зростання, економічний розвиток, сталий розвиток.

Постановка проблеми. На рубежі XX та XXI століть значно прискорились та посилились процеси взаємозв'язку та взаємозалежності національних економік. Об'єктивною характеристикою розвитку суспільства стало формування єдиного світового господарства. Процес об'єднання національних господарських комплексів, збільшення їх відкритості та взаємодії, перетворення національних фінансових та товарних ринків у світові, збільшення інтенсивності обміну інформацією, робочою силою, товарами та послугами, укрупнення компаній та перетворення їх в могутні ТНК в науковій літературі отримав назву глобалізації.

Глобалізація – це не тільки об'єктивний процес, але й свідомо направлений феномен, спрямований за ліберально-ринковою концепцією. Вона розвивається і поглиблюється незалежно від наших бажань (і навіть усупереч їм) та виступає однією з найважливіших детермінант практично всіх сфер людської діяльності. Посилення процесів глобалізації, збільшення зовнішнього впливу на національні економіки та збільшення залежності економічної та екологічної безпеки країни від кризових ситуацій поза її межами, призвели до зниження ефективності існуючих механізмів державного регулювання розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми глобалізації досліджуються в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема: У. Бека, В. Базилевича, О. Білоруса, А. Гальчинського, Б. Гаврилишина, Е. Гідденса, К. Омає, К. Поппера, Робертсона, Дж. Стігліца, А. Філіпенка, Ф. Фукуями та інших.

Невирішені раніше проблеми. Незважаючи на чисельні дослідження процесів глобалізації, їх позитивних та негативних наслідків, пошуки нових методів забезпечення розвитку національних економік, подальшого аналізу потребують вивчення механізмів взаємодії глобалізаційних детермінант з національною економікою та пошук шляхів забезпечення сталого розвитку національної економіки в умовах постійних трансформацій зовнішніх соціально-економічних систем.

¹ © Ключко В.Г., 2013

Метою роботи є аналіз впливу процесів глобалізації на розвиток національної економіки та визначення основних чинників сталого розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Базовим для аналізу впливу глобальних трансформацій та визначення чинників сталого розвитку національної економіки є дослідження позитивних та негативних наслідків глобалізації та визначення наступних понять: «національна економіка», «сталий розвиток» та «сталий розвиток національної економіки».

Незважаючи на те, що на сьогодні не існує єдиного ставлення щодо глобалізації, існує велика кількість різноманітних поглядів на її природу та суть, більшість дослідників погоджується з тим, що глобалізація є загальносвітовою тенденцією формування єдиного взаємопов'язаного суспільства.

На сьогодні глобалізація є досить суперечливим феноменом, вона має як позитивні, так і негативні наслідки. При цьому «позитивність» і «негативність» нерівномірно розподіляються по країнам і регіонам. Так, для розвинутих країн глобалізація має здебільшого позитивний ефект, в той час коли для країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються, вона продовжує створювати додаткові ризики та загрози. Як зазначає Дж. Стігліц, сьогодні глобалізація не працює на бідних, зазвичай вона не працює і на збереження навколишнього середовища, вона не працює на стабільність глобальної економіки. В той же час глобалізація є об'єктивною тенденцією розвитку суспільства так як, відмічає Дж. Стігліц, несе в собі величезний потенціал поліпшення життя людей, в тому числі і в країнах, що розвиваються. І в деяких аспектах це вже відбувається – наприклад, глобалізація знань призвела до вдосконалення охорони здоров'я і продовження тривалості життя [1]. В цілому позитивними наслідками глобалізації є підвищення ефективності світового господарства, економічний, соціальний та культурний прогрес людства в результаті інтенсифікації обміну інформацією, технологіями, досягненням науково-технічного прогресу.

До суперечливих та негативних наслідків глобалізації відносяться:

- швидке поширення економічних та фінансових криз з одних регіонів та країн в інші;
- збільшення залежності національних економік від політики та господарської діяльності ТНК в середині країни;
- збільшення впливу на системи державного регулювання економіки з боку міжнародних організацій та фінансових інститутів;
- загострення конфліктів на етнічному і релігійному ґрунті.

Таким чином, глобалізація є складним та непередбачуваним процесом, торкається всіх без виключення країн світу та сприяє об'єднанню всіх країн в єдиний взаємопов'язаний організм. В результаті кризові явища в одній країні та їх наслідки можуть бути відчутними всім глобальним суспільством та призводять до нестабільного розвитку всього людства. Особливо гостро це проявилось наприкінці ХХ ст.: коли перед людством постали глобальні екологічні, економічні, демографічні та політичні проблеми, стало зрозуміло, що при реалізації існуючої моделі розвитку ресурси вичерпуються досить швидко та їх запасів недостатньо для забезпечення потреб всіх країн. За таких умов для забезпечення подальшого прогресу людства міжнародним співтовариством в якості однієї з пріоритетних цілей розвитку глобальної економіки було обрано концепцію сталого розвитку.

Вперше точне визначення поняття «сталий розвиток» (sustainable development) було надано в 1987 р. Міжнародною комісією з навколишнього середовища та розвитку в доповіді «Наше спільне майбутнє» (доповідь Брундтланд). Відповідно до цього визначення, сталим розвитком є такий розвиток, який сприяє задоволенню потреб нинішнього покоління без зменшення можливостей майбутніх поколінь задовольняти їхні власні потреби [2, с. 5]. Однак офіційне визнання ідея, сформована в доповіді «Наше спільне майбутнє», отримала тільки в 1992 р. на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро.

На сьогодні термін «сталий розвиток» є загальновизнаним та найбільш широко вживаним як серед науковців, так і серед політичних представників, недержавних

організацій та спільноти. Варто відзначити, що через те, що дане визначення є досить загальним і містить лише ідею, та не містить конкретних рішень чи інструментів для реалізації концепції, воно постійно доповнюється та уточнюється.

Так, Г. Дейлі розглядає сталий розвиток як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес усієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих держав нашої планети за науково обґрунтованими планами, коли у процесі неухильного інноваційно-інвестиційного економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується весь комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації бідності, експлуатації та дискримінації як кожної окремої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими чи статевими ознаками [3, с. 6]

Онуфрик І.П. та Табачук А.Я. визначають сталий розвиток як економічне зростання, за якого ефективно вирішуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації та забруднення довкілля [4, с. 3].

Круш П.В. відзначає, що філософія сталого розвитку полягає в поступовому нарощуванні національних потенціалів країн світу для підвищення якості життя у всіх сферах життєдіяльності населення без нанесення шкоди природі і прийдешнім поколінням [5, 304].

Таким чином, дані визначення сталого розвитку акцентують увагу на прогресивних змінах суспільства за умови збереження навколишнього середовища, а сам сталий розвиток пов'язують з прогресом людства, економічним зростанням чи розвитком. Проте в даних визначеннях чітко не простежується основна ідея самого терміну «сталий розвиток» - самопідтримувальний розвиток.

Дослівно англійський термін «sustainable development» перекладається як розвиток, який підтримується, тривалий, безперервний, підкріплюваний розвиток. Тарасова О.В. зазначає, що точніше був би переклад даного терміну як «розвиток, що підтримується безперервно» [6]. Оскільки термін сталий розвиток міцно увійшов в наукові дискусії та офіційні документи, проводити дискусії на цю тему недоцільно, проте розуміння під цим терміном самопідтримувального розвитку є необхідним.

Отже, можна виділити наступні характеристики сталого розвитку:

- самопідтримувальний розвиток;
- орієнтація на збереження навколишнього середовища;
- баланс між задоволенням сучасних потреб та потребами майбутніх поколінь;
- досягнення соціальної рівності.

Для успішної реалізації концепції сталого розвитку вона повинна реалізовуватися на всіх рівнях: глобальному, національному, регіональному. На сьогодні процес переходу до сталого розвитку ускладнюється багатьма чинниками.

По-перше, глобальні інститути не мають дієвих механізмів, які б примусили країни перейти на шлях сталого розвитку. Прикладом може слугувати виконання умов Кіотського протоколу, покликаного обмежити викиди промислових газів в атмосферу. Протокол ратифікували 102 країни, включаючи всі країни ЄС, Японію та Канаду, проте США та Китай, які є найбільшими забруднювачами навколишнього середовища, протокол не підписали. Тобто вже сьогодні спостерігається неузгодженість дій щодо переходу країн на шлях сталого розвитку.

По-друге, діяльність ТНК та великого бізнесу в першу чергу орієнтована на максимізацію прибутку, а не на забезпечення соціальної рівності чи екологізацію виробництва.

По-третє, конкретні підходи до забезпечення сталого розвитку в різних країнах та регіонах відрізняються в силу різного рівня розвитку, забезпеченості ресурсами, законодавчої бази.

По-четверте, цілі національних економік на практиці відрізняються від глобальної мети переходу людства на шлях сталого розвитку.

Різні дослідники по-різному визначають цілі національної економіки, проте найчастіше до них відносять:

- стабільне зростання обсягів національного виробництва;
- забезпечення високої зайнятості населення;
- стабілізація цін, низький рівень інфляції;
- рівновага платіжного балансу;
- соціальна підтримка вразливих верств населення.

Таким чином, цілі національної економіки орієнтовані на досягнення економічного зростання та благополуччя населення в середині окремо взятої країни. При цьому питання щодо наслідків, до яких призведе реалізація цих цілей для інших країн та людства загалом, відходить на другий план. До того ж якщо розвинуті країни вже усвідомили важливість переходу на шлях сталого розвитку та почали вживати заходи для досягнення цілей сталого розвитку, то для країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються, першочерговими є інші завдання. Так, для країн з перехідною економікою пріоритетним є забезпечення економічного зростання, низький рівень інфляції, подолання бідності та покращення якості життя населення. Для країн, що розвиваються, пріоритетним є забезпечення економічного зростання, подолання бідності та смертності, підвищення рівня життя. Таким чином, при переході на національний рівень в залежності від ступеня розвитку країни завдання забезпечення сталого розвитку мають різні пріоритети – у розвинутих країнах забезпечення сталого розвитку має один з найвищих пріоритетів, для країн, що розвиваються – один з найнижчих. За таких умов зусиль лише міжнародного співтовариства та міжнародних організацій недостатньо для переходу людства на шлях сталого розвитку, головна увага має бути спрямована на реалізацію концепції на національному рівні.

Основним завданням кожної держави є розробка та впровадження національної політики, яка, з одного боку, сприятиме економічному розвитку країни, а з іншого – буде відповідати концепції сталого розвитку. Наукові дослідження при цьому мають бути зосереджені не лише на пошуку шляхів забезпечення економічного розвитку країн, а й на розробці та впровадженні механізмів, які будуть забезпечувати реалізацію цілей національної економіки в рамках сталого розвитку.

Перш ніж переходити до визначення основних чинників сталого розвитку національної економіки, необхідно визначити, що являє собою національна економіка та визначити її основні складові.

Тарасевич В.М. визначає національну економіку як діалектичну єдність взаємопов'язаних та взаємодіючих економічних суб'єктів, секторів та укладів [7, с. 12]. Проте з даного визначення не зрозуміло, чим національна економіка відрізняється від економіки загалом чи економіки окремого регіону.

За визначенням Круша П.В., національна економіка - це сукупність всіх галузей, господарських комплексів і регіонів країни, об'єднаних в єдине ціле різноманітними економічними зв'язками; історично сформована в певних територіальних межах система суспільного відтворення [5, с. 32].

Оскільки функціонування національної економіки безпосередньо залежить від державної політики всередині країни, більш повним визначенням національної економіки є визначення, надане Заблоцьким, за яким національна економіка - конституційно, економічно та організаційно єдина система взаємопов'язаних галузей і сфер діяльності людей, що характеризується відповідною пропорційністю, взаємозумовленим розміщенням на обмеженій державними кордонами території [8, с. 15].

Таким чином, можна виділити основні складові національної економіки:

- взаємодіючі економічні суб'єкти;
- галузі та господарські комплекси, в рамках яких функціонують суб'єкти;
- законодавство та принципи регулювання економіки;
- ресурсний потенціал;
- певна територія, обумовлена державними кордонами.

Отже, національна економіка представляє собою єдину господарсько, економічно та організаційно цілісну систему взаємопов'язаних галузей та сфер діяльності людей, якій властива пропорційність розміщення ресурсів й економічного потенціалу та яка функціонує в умовах державного й ринкового регулювання на певній території, заданій національними кордонами.

Сталий розвиток національної економіки повинен розглядатися як процес якісного переходу від одного стану економіки до іншого, в результаті якого забезпечується можливість подальшого розвитку економіки та за якого відбувається поліпшення якості життя населення, забезпечення соціальної справедливості за рахунок інноваційної економіки, орієнтованої на раціональне використання та збереження природних ресурсів.

Передумовами сталого розвитку національної економіки є забезпечення макроекономічної стабільності, державне регулювання, інноваційність економіки, низький рівень корупції.

Макроекономічна стабільність є ключовою для досягнення економічного зростання. В умовах високого рівня інфляції, нестабільного валютного курсу, високих процентних ставок суб'єктам господарювання досить складно приймати обґрунтовані рішення та планувати свою діяльність. Через незбалансований бюджет, високі показники внутрішнього та зовнішнього боргу ускладнюється надання державою безкоштовних послуг [9, с. 130]. Висока залежність від зовнішніх інвестицій та ситуації на міжнародних фінансових ринках також ускладнюють довгострокове планування компаніями своєї діяльності. Таким чином, існує тісний кореляційний зв'язок між економічним зростанням та стійкістю економіки.

В теорії ринковий механізм повинен автоматично забезпечувати досягнення макроекономічної рівноваги, проте в силу зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів необхідні додаткові механізми регулювання національної економіки.

Світова фінансова криза 2008-2009 рр. в черговий раз довела недосконалість ліберально-ринкової моделі розвитку країн світового співтовариства і необхідність активізації регулюючої ролі держави щодо підтримки макроекономічної стабільності як визначальної умови поступального розвитку економіки, забезпечення економічного зростання та підвищення реальних доходів населення.

Крім того, необхідно враховувати той факт, що в умовах ринкової економіки основна частина рішень щодо напрямків інвестиційної діяльності, а отже розвитку, приймається суб'єктами господарювання на основі критерію економічної ефективності без врахування соціальної справедливості чи екологічної безпеки. Соціальні цілі (освіта, охорона здоров'я, соціальні гарантії) не можуть бути досягнуті через дію ринкового механізму, проте їх досягнення є необхідним для сталого розвитку національної економіки. Важливим є державне втручання в економіку завдяки фіскальним, монетарним та іншим інструментам. Ступінь такого втручання може бути різною, проте не має сумніву, що активна роль держави в стимулюванні економічної, екологічної та соціальної стабільності є необхідною.

Застосування застарілих технологій, високий рівень корупції та недосконалість законодавства також гальмують розвиток національної економіки. В результаті використання застарілих технологій ресурси використовуються нераціонально, досить часто це призводить до погіршення стану навколишнього середовища, стримується суспільний прогрес.

Високий рівень корупції заважає реалізації інноваційних проектів, призводить до того, що рішення приймаються не на користь раціональних нововведень та інновацій, а в інтересах окремих корпорацій чи особистостей.

Відносно України, можна виділити наступні тенденції в її розвитку:

- нестабільні темпи зростання економіки;
- низький рівень ВНД на душу населення порівняно з країнами Західної Європи та країнами Східної Європи;
- перевищення експорту матеріалів над імпортом готової продукції;
- низька частина високотехнологічних товарів у структурі експорту;

- низький рівень життя населення.

З метою вирішення цих проблем в якості науково-теоретичної основи розробки політики економічного розвитку України повинна розглядатися концепція сталого розвитку. Виділяють три складові такого розвитку: економічну, екологічну та соціальну. Узгодження цих складових та їх впровадження в практику є надзвичайно складним завданням, оскільки цілі складових досить часто суперечать одна одній. Для України на сьогодні пріоритетним є завдання забезпечення балансу між цими складовими.

На початковому етапі становлення концепції сталого розвитку основна увага приділялася екологічній складовій. Україна добре забезпечена такими природними ресурсами, як кам'яне вугілля, залізна та марганцева руди, уран, графіт, кам'яна сіль, будівельна сировина. Крім того, на її територію припадає майже третина світових чорноземів, Україна має унікальні рекреаційні ресурси. За таких умов раціональне використання та збереження наявних природних ресурсів, в тому числі чорноземів, відновлення рекреаційних ресурсів відіграють важливу роль в підтриманні зростання економіки.

З розвитком концепції все більше уваги стали приділяти соціальній та економічній складовим сталого розвитку. За умов нестабільної ситуації на зовнішніх ринках, пріоритетним чинником зростання економіки стає розширення національного ринку за рахунок підвищення рівня життя населення. В Україні даний показник в декілька разів нижчий за країни Західної Європи та на порядок нижчий за країни Східної Європи. Саме розвиток національного ринку, збільшення платоспроможного попиту і пропозиції товарів та послуг дозволять вітчизняним товаровиробникам зайняти достойні позиції у світовому глобальному середовищі [10, с. 9]. Варто також відзначити, що для нарощування обсягів виробництва товарів та послуг необхідною є інноваційна спрямованість виробництва. Сьогодні неможливо вирішувати завдання модернізації економіки, конкурентоспроможності та створення умов формування середнього класу без інноваційного розвитку [11, с. 112]. Оскільки без належних інвестицій впровадження інновацій неможливо, виникає питання щодо джерел цих інвестицій. Через те, що інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим для зовнішніх інвестицій, внутрішні джерела інвестиційної діяльності потребують активізації.

Висновки. Таким чином, сьогодні значно посилюються та прискорюються процеси глобалізації. Глобалізація несе в собі як позитивні, так і негативні наслідки, які проявляються по-різному в залежності від ступеню розвитку країни. Для протистояння негативним наслідкам глобалізації та забезпечення подальшого прогресу людства в якості одного з варіантів розвитку було обрано концепцію сталого розвитку. Проте при переході на національний рівень в залежності від ступеня розвитку країни завдання забезпечення сталого розвитку мають різні пріоритети – у розвинутих країнах забезпечення сталого розвитку має один з найвищих пріоритетів, а для країн, що розвиваються – один з найнижчих.

Оскільки процес реалізації концепції є досить складним та не може бути забезпеченим лише зусиллями міжнародної спільноти, вирішальна роль в переході до сталого розвитку належить самим країнам. До основних передумов сталого розвитку національної економіки відносяться забезпечення макроекономічної стабільності, державне регулювання, інноваційність економіки, низький рівень корупції. Для інтеграції України в світовий простір необхідна мобілізація внутрішніх резервів економічного зростання та активна державна політика.

Література:

1. Стиглиц Дж. Человеческое лицо глобализации [Электронный ресурс]/ Дж. Стиглиц. – Режим доступа: <http://rusref.nm.ru/st.htm>
2. Harris J. Macroeconomic policy and sustainability/ J. Harris// Tufts University. – 2001. – 15 с.

3. Daly H.E. Sustainable development: definitions, principles, policies/ H. E.Daly// World Bank, Washington. - 2002, Washington. – 1-12 pp.
4. Онуфрик І.П. Економічне зростання, сталий розвиток та українські реалії/ І.П. Онуфрик, А.Я. Табачук// Науковий вісник НЛТУ України. - 2009. – Вип. 19.7. – С. 180-186.
5. Національна економіка: Підручник. За ред. проф., к. е. н. П.В. Круша. - К.: Каравела; Піча Ю.В., 2008. - 416 с.
6. Тарасова О.В. Концепция устойчивого развития общества: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.posoh.ru/tend/intern_org/htm/ust-razv.htm
7. Національна економіка: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів [Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Лебедева В.К. та ін.]; За ред. В.М. Тарасевича. - К: Центр учбової літератури, 2009. - 280 с.
8. Заблоцький Б.Ф. Національна економіка: Підручник. - Львів: Новий Світ-2000, 2010. - 582 с.
9. Ходжаян А.О. Макроекономічні умови стійкого розвитку національної економіки/ А.О. Ходжаян// Теоретичні та прикладні питання економіки. - 2011. - № 26. - С. 128-141.
10. Базилевич В.Д. Закономірності розвитку національного ринку в глобалізованому світі/ В.Д. Базилевич// Економіка і управління. - 2004. - № 2. - С. 5-11.
11. Ким М.Н., Ким А.А. Средний класс в постсоветском обществе: социально-экономические критерии, структура, условия формирования. Монография./ М.Н. Ким, А.А. Ким. – Х.: «Точка», 2012. – 193 с.

**УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ
В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ**

Ключко В.Г., аспирант

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В статье охарактеризована сущность глобализации как общественно-политического феномена, определены ее положительные и отрицательные последствия. Проведен анализ подходов к определению понятия «национальная экономика», охарактеризованы ее основные цели и задачи. Рассмотрены основные характеристики устойчивого развития, доказана значимость реализации концепции устойчивого развития именно на национальном уровне, определены основные факторы устойчивого развития национальной экономики.

Ключевые слова: глобализация, экономический рост, экономическое развитие, устойчивое развитие.

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY
IN TERMS OF GLOBALIZATION: DEFINITION AND BASIC FACTORS**

Klyuchko V.G., post-graduate student

V.N. Karazin Kharkiv National University

The essence of the globalization as socio-political phenomenon is characterized, its negative and positive effects are defined in the work. The work provides the analysis of the approaches to the definition of the essence of the term “national economy” and defines its main purposes and tasks. It considers the basic characteristics of sustainable development, proves the significance of the implementation of the concept of sustainable development exactly at the national level and defines the basic factors of sustainable development of national economy.

Key words: globalization, economic growth, economic development, sustainable development.

Надійшла до редакції 25.06.2013 р.

Науковий керівник: Лісовицький В.М., к. е. н., професор